

Klio 2001/2.

10. évfolyam

Németek a középkori Itáliában

Felix Fabri (1438–1502), az ulmi domonkos kolostor lektora, aki két alkalommal is elzarándokolt a Szentföldre (1480, 1483), útleírásában arról is beszámolt, hogy a német nyelv minden más nyelvhez képest a legvilágosabb és leginkább lényegre törő. Ráadásul a németek könnyen tanulnak idegen nyelveket, míg a franciák, itáliaiak, szlávok vagy görögök egyáltalán nem tanulnak németül. Fabri leírása szerint zarándokcsoportjuk az Alpokon keresztül az akkori legrövidebb és legkényelmesebb úton, a Brenner-hágón keresztül ment Itáliába, Velencébe, ahonnan hajóval folytatta útját Palesztinába. Az Alpoktól Velencéig tartó út során azonban, annak ellenére, hogy megállapítása szerint az itáliaiak nem tanulnak németül, mégis igen sok helyen találkoztak németül beszélő emberekkel. Ez alapvetően abból következett, hogy ezen nagy forgalmú korabeli út mellett számos fogadónak német gazdája volt, akik elsősorban a Németországból érkező utazók (kereskedők, zarándokok) kiszolgálására rendezkedtek be. A XV. században ugyanis a szentföldi zarándoklat mellett a római is széles körben elterjedt lett Európában. De a német utazóknak Velencében sem voltak különösebben nyelvi problémái, hiszen itt már régi, egészen a XIII. század elejéig visszanyúló múlttal rendelkező német diaszpóra élt. Velencében a „németek házában” Felix Fabri beszámolója szerint mindenki, még a szolgák és cselédlányok is németül beszéltek, itáliai (olasz) szavakat itt nem is lehetett hallani. A Szentföldre továbbutazóknak sem kellett tolmácsokról gondoskodniuk, mert – ahogyan erről Fabri tudósít – a fontosabb közel-keleti kikötők fogadóiban, vendéglőiben (hasznosan a XX. század második felének tömegturizmusához) „beszélünk németül” felirat várta az érkezőket.

Annak ellenére, hogy számos észak- és közép-itáliai városban (Trient, Treviso, Velence, Genova, Como, Milánó, Firenze, Róma) volt német nyelvű diaszpóra, az itáliai utak többsége mentén egyáltalán nem voltak német fogadók. Ez tulajdonképpen csak a Brenner–Velence útvonalra korlátozódott. Az itáliai városok lakosságának német nyelvű csoportjai a XIV–XV. század folyamán alakultak ki, amikor viszonylag sok kézműves és iparos (különösen pékek, takácsok, suszterek) költözött át az Alpoktól délre fekvő területekre. Ezek a mesteremberek többnyire csoportosan, egy-egy helyre koncentráltan telepedtek le, gyakran német nyelvű céhekbe vagy *fraternitasokba* szerveződtek, s így generációkon keresztül megőrizték nyelvüket. Sok esetben ezekhez a diaszpórákhoz csatlakoztak azok a német területről származó zsoldosok is, akik felhagytak korábbi tevékenységükkel, de nem tértek vissza szülőföldjükre. Felix Fabri XV. századi leírása ugyan azt sugallja, hogy a németeknek különösen nem is kellett olaszul tanulniuk, hiszen szinte minden fontosabb itáliai városban éltek németek, de a gyakorlati élet, különösen a kereskedelem mást követelt. Mivel a középkori Európa kereskedelmét alapvetően az import határozta meg, az ilyen igényt kielégítő kalmárok helyzeti előnye a szükséges nyelvismeret kérdésében is megnyilvánult: a Levante árucikkei Itálián keresztül jutottak el Európába, így nem az olasz, hanem a német kereskedőknek kellett itáliai üzletfeleik nyelvét megtanulni. Ezt a helyzetet tükrözi az a tény is, hogy amíg a németek viszonylag sok itáliai városban megtelepedtek, addig Németországban az itáliaiak csak kevés helyen telepedtek le, mint például Nürnbergben, Augsburgban, Ulmban vagy Kölnben.

Figyelemre méltó az 1356. évi német aranybulla utolsó paragrafusa, mely előírta, hogy a világi választófejedelmek fiaikat kötelesek anyanyelvük mellett latinra, csehre vagy olaszra taníttatni, mivel ezek a nyelvek a Birodalomban széles körben használatosak, ezért ismeretük a fejedelmek számára is szükséges. Nem véletlen, hogy Johannes, bajor kanonok (1443–1486) a XV. század második felében éppen ezt a négy nyelvet tartalmazó szótárt készítette. A XV. század első felében Velencében már olasz–német nyelvkönyv is született. Szerzője, egy bizonyos nürnbergi illetőségű Georg mester, a velencei német diaszpórában élt s tanított, többek között olasz nyelvet is. Németországból elsősorban a kereskedők küldték el fiaikat Velencébe tanulni: a hasznos kereskedelmi ismeretek (könyvelés, pénz- és bankügyletek, váltószámítások, különböző súly- és mértékrendszerek stb.) mellett a helyi nyelvet is elsajátították. Egy 1342. évi adat szerint például egy regensburgi kereskedő fiatal rokona azért jött a lagúnák városába, Velencébe, hogy olaszul tanuljon. Persze arra

is volt példa, hogy a német és az itáliai kereskedőcsaládok meghatározott időre kicserélték gyermekeiket, akik így idegen földön egy-egy családnál tanultak. 1430 táján például a nürnbergi Fritzt Kreß 27 hónapig tartózkodott Velencében, míg „tanítómestere”, Amado de' Amadi fia ezen időszak alatt az ő szüleinél, Nürnbergben tanult. Lukás Rem 1494-ben tizennégy évesen került Velencébe tanulni, ahol kereken öt évet töltött el, majd ezt követően megtanult franciául, portugálul, spanyolul és végül angolul is. Amikor saját kereskedelmi cégét megalapította, folytatta ezt a tradíciót, s 1530-ban saját fiát ugyancsak Velencébe küldte tanulni. A kereskedők tehát igen sok szállal kapcsolódtak Itáliához, s körükben az olasz nyelv, illetve különböző dialektusainak ismerete szinte elengedhetetlen volt, ahogyan a fejedelmek körében is az olasz nyelv tudása a XIV. század második felétől magától értetődőnek számított.

A késő középkorban Itália kulturális hatása is egyre erőteljesebb lett Németországra. Mintegy száz évvel megírását követően, 1472–73 körül németre fordították Boccaccio Dekameronját. A fordítás azonban nem német, hanem egy Nürnbergben élő itáliai humanista műve volt. Tagadhatatlan, hogy a XIV–XV. században az itáliai egyetemeken számos német is tanult, de az olasz nyelv ismerete körükben korántsem volt annyira magától értetődően természetes, mint a kereskedőknél. Az egyetemeken latinul folyt az oktatás, s ezen a nyelven érintkeztek a hallgatók is egymással. Az antikvitást, s ezzel a latin nyelvet még inkább középpontba helyező humanizmus csak tovább erősítette ezt a folyamatot. A hétköznapi életben beszélt „vulgáris” nyelvet többnyire csak akkor tanulták meg, ha személyes kötődéseik ezt kívánták. Albrecht Dürernek (1471–1528) például Velencében számos barátja volt, akikkel természetesen olaszul kellett érintkeznie. Willibald Pirckheimernek (1470–1530) egyetemi éve alatt Padovában és Páviában egyaránt olasz barátnői voltak, akikkel ugyancsak nehéz lett volna latinul beszélnie.

A németek egyházi vonalon is jelen voltak Itáliában: a római Kúriában is tevékenykedtek német anyanyelvű klerikusok, és az itáliai kolostorokban szintén megfordultak az Alpokon túlról származó szerzetesek, akik valameny-nyire ugyancsak tudtak olaszul. Még Luther is, aki Ágostonrendi szerzetesként rendje megbízásából 1510-ben utazott Rómába, valamennyit tudott olaszul.

Uwe Israel tanulmánya szerint Itália fontosságát a középkori Németország számára többek között a nyelv szókincsének változásával is le lehet mérni. Kimutatása alapján a XIV–XVI. század folyamán mintegy 890 olasz eredetű szó honosodott meg a német nyelvben. Ezek többsége, azaz 519 (58 %) a XVI. században került be a németbe. Az itáliai eredetű szavak többsége bankügyletekkel, kereskedelemmel, könyveléssel, pénzügyi elszámolással kapcsolatos, mint például a Bankerott, Bankier, Bilanz, Brutto, Kapital, Kassa, Kredit, Risiko, Saldo, Transit, Valuta stb. Természetesen az itáliai udvari kultúra, étkezés és divat különböző szavai, mint például a bankett, vagy a saláta ugyancsak meghonosodtak az Alpoktól északra. Más szavak esetében Itália csak a közvetítői szerepet játszotta: azaz itáliai közvetítéssel kerültek be a német nyelvbe az olyan keleti termékeket jelölő szavak, mint például a rizs, karmazsin, cukor, dinnye stb.

Uwe Israel: Mit fremder Zunge sprechen. Deutsche im spätmittelalterlichen Italien (Idegen nyelven beszélni. Németek a középkori Itáliában) in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 48. 2000/8. 677–696. o.

Pósán László

[Honlap](#)

[Tartalomjegyzék 2001/2.](#)